

Л.В. Шірінян

ВПЛИВ КІЛЬКОСТІ СТРАХОВИКІВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ СТРАХОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

У статті висунуто й перевірено гіпотези щодо впливу кількості страховиків на ефективність і загальні показники страхової галузі країни. Виконано регресійний аналіз для виявлення взаємозв'язку між обсягом доходів і страхових премій, ємністю страхового ринку, концентрацією найбільших страховиків, індексом Герфіндаля-Гіршмана й кількістю страховиків на ринку.

Ключові слова: страховий ринок, премії, конкуренція, кількість страховиків, ємність, індекс Герфіндаля-Гіршмана, концентрація.

Рис. 5. Табл. 3. Літ. 17.

Л.В. Ширинян

ВЛИЯНИЕ КОЛИЧЕСТВА СТРАХОВЩИКОВ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ СТРАХОВОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ

В статье выдвинуты и проверены гипотезы относительно влияния количества страховщиков на эффективность и общие показатели страховой отрасли страны. Выполнен регрессионный анализ для выявления взаимосвязи между объемом доходов и страховых премий, емкостью страхового рынка, концентрацией наибольших страховщиков, индексом Герфиндаля-Гиршмана и количеством страховщиков на рынке.

Ключевые слова: страховой рынок, премии, конкуренция, количество страховщиков, емкость, индекс Герфиндаля-Гиршмана, концентрация.

L.V. Shirinyan

INFLUENCE OF INSURERS' QUANTITY UPON EFFICIENCY OF INSURANCE SECTOR IN UKRAINE

The article suggests and tests the hypothesis concerning the influence of the insurers' number upon the efficiency and general indices of the insurance sector in the country. The regressive analysis is carried out for determination of the correlation between the revenue and the insurance premiums volumes, insurance market volume, concentration of the biggest insurers, Herfindahl-Hirshman index and the quantity of insurers at the market.

Keywords: insurance market; premiums; competition; number of insurers; volume; Herfindahl-Hirshman index; concentration.

JEL codes: C12, C25, D41, D53, G22, K21, L40, O11, R11.

Постановка проблеми. Незважаючи на суттєве збільшення вимог законодавства щодо мінімального розміру статутного фонду і прогнози фахівців, кількість страховиків на українському ринку страхування невинно збільшувалася: з 254 у 1998 р. до 398 у 2005 р. та до 456 у 2010 р. [7]. Невелике коливання спостерігалось у 2009 р.: кількість страхових компаній зменшилася з 469 у 2008 р. до 450 у 2009 році. Останніми роками на вітчизняному страховому ринку почалися процеси концентрації капіталів й об'єднання страховиків на основі поєднання комерційних, фінансових інтересів з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників. Крім того, новими для страхового ринку України стали процеси злиття й поглинання страхових компаній. Деякі компанії внаслідок фінансової кризи

опинилися на межі банкрутства. Водночас дані свідчать, що з'являються й отримують ліцензії нові компанії.

Порівняння показує, що кількість страхових компаній в Україні значно перевищує кількість страховиків в інших країнах СНД. Так, у 2010 р. кількість страхових компаній у Росії становила близько 700, у Казахстані — 40, в Молдові — 24, в Білорусі — 25, в Грузії — 15, у Вірменії — 9, в Таджикистані — 10, що пояснюється передусім чисельністю населення країн. Саме тому частина вітчизняних підприємців, експертів і чиновників державних органів регулювання вважають, що кількість страховиків в Україні є великою. Інша частина вважає навпаки, адже чим більше всередині країни конкурентоспроможних страхових організацій, тим вищий рівень страхових пропозицій і краща якість страхових послуг. Однак ані перші, ані другі не використовують науково обґрунтованого підходу для розв'язання проблеми. Отже, актуальним залишається питання необхідної кількості страховиків на ринку з погляду створення умов для вільної конкуренції і високої ефективності страхової галузі в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам функціонування ринку страхових послуг присвячено праці зарубіжних і вітчизняних вчених. Так, у працях зарубіжних вчених Д. Бланда [10], А.І. Гінзбурга [6], К.Е. Турбіної [17], В.В. Шахова [11] приділяється значна увага розвитку страхового ринку, його структурі й інфраструктурі, особливостям створення та функціонування страхових компаній. Механізми конкуренції на страхових ринках були досліджені у працях вітчизняних вчених В.Д. Базилевича [3], Н.Р. Балук [4], В.Д. Бігдаша [5], А.М. Єрмошенко [8], О. Залєтова [13], С.С. Осадця [12], В.М. Фурмана [14], Я. Шумелди [16]. Однак у дослідженнях вказаних авторів розглянуті лише окремі аспекти конкуренції страхових компаній.

Невирішені частини загальної проблеми. Незважаючи на те, що проблемами розвитку страхового ринку фахівці займаються давно, питання впливу кількості страхових компаній на ефективність функціонування страхового ринку не знайшло відображення в науковій літературі. Проте необхідність дослідження й вирішення означеного питання є безсумнівною і становить як теоретичний, так і практичний інтерес.

Мета дослідження: дослідження впливу кількості страховиків, які діють на страховому ринку, на ефективність страхової галузі України на основі перевірки гіпотез і еволюційного підходу.

У представленому дослідженні буде проведено регресійний аналіз з метою перевірки гіпотез для всього ринку в цілому щодо взаємозв'язку показників, які характеризують конкуренцію на ринку, з кількістю страховиків на ринку. Основним чинником, який розглядається у дослідженні, є загальна кількість страховиків на ринку (N).

Основні результати дослідження.

1. Параметри дослідження. В цьому дослідженні використано офіційні річні звіти Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (до липня 2011 р. — Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України, далі по тексту — Держфінпослуг), за всі роки роботи і дані Міністерства фінансів України для визначення валових премій ($ВП$) і чистих премій ($ЧП$ — валові премії за мінусом коштів із перестраху-

вання всередині країни для виключення подвійного рахунку обсягів коштів) на всьому страховому ринку. Також використано офіційні звітні дані (форми 1, 2, 3 фінансової звітності) кожного страховика України за роки їхньої діяльності, що були опубліковані у відкритій пресі на офіційних веб-сайтах компаній та інших інформаційних ресурсах [7; 9]. При проведенні такого аналізу довелося стикнутися з певними труднощами, які пов'язані насамперед із недоступністю необхідної для дослідження інформації. Саме це змусило нас використовувати тільки ті показники, що публікуються в офіційній звітності [1; 2]. Так, наприклад, замість показника «Страхові премії», який не входить до офіційної публікованої звітності окремо взятої страхової компанії, аналіз було побудовано на показнику «Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)» (рядок 010 форми 2 графа 3), що фактично являє собою зароблені страхові платежі, характеризує дохід від страхової діяльності. При цьому враховувалися їх схожа за характером поведінки та часова динаміка. За аналогією з прийнятою Держфінпослуг України термінологією цей показник надалі визначатиметься як чистий дохід (ЧД). Крім того, було використано показник «Актив» (рядок 280 форми 1 графа 4), який характеризує розмір коштів страхової компанії, що інвестовані в цінні папери, нерухомість, рахунки та депозити в банках, інші матеріальні цінності й права вимоги. Частина даних вітчизняних страховиків за останні роки була отримана автором під час наукового стажування в Держфінпослуг України при підвищенні кваліфікації. Все це дало змогу систематизувати фактичні матеріали за останнє десятиліття і визначити: 1) чистий дохід (ЧД) кожного страховика і всіх страховиків загалом від страхової діяльності; 2) активи (А) кожного страховика і всіх страховиків на ринку.

На основі отриманої таким чином інформації було проаналізовано поведінку таких показників ринку: 1) концентрацію (СР) на ринку найбільших страховиків; 2) ємність страхового ринку (η); 3) індекс Герфіндаля-Гіршмана (ННІ). Кожний з названих показників η , ННІ і СР пропонується визначати на базі чотирьох основних макроекономічних чинників: 1) чистих страхових премій (ЧП); 2) валових страхових премій (ВП); 3) чистого доходу (ЧД) від основної операційної діяльності; 4) активів (А).

Ємність. Одним із найважливіших показників, що демонструють важливість страхової галузі для країни, є ємність страхового ринку, яку знаходять як частку обсягу коштів від страхування у загальному обсязі ВВП країни. Ємність страхового ринку за обсягом чистих премій ($\eta_{ЧП}$), валових премій ($\eta_{ВП}$), чистого доходу ($\eta_{ЧД}$) та активів (η_A) визначатимемо аналогічно як частки обсягів названих показників щодо ВВП країни.

Концентрація. Іншим важливим показником є ступінь монополізації ринку. Зазвичай використовують коефіцієнт концентрації страховиків (СР), що розраховується за допомогою частки премій суб'єктів господарювання й ранжуванні отриманих значень. Наявні дані дають змогу визначати коефіцієнт концентрації $СР_3$ для перших трьох найбільших страховиків на ринку, а саме концентрацію за обсягом чистих премій ($СР_{ЧП}$), чистого доходу від страхової діяльності ($СР_{ЧД}$), валових премій ($СР_{ВП}$), активів ($СР_A$).

Індекс Герфіндаля-Гіршмана. Третім важливим показником, що характеризує стан конкуренції на ринку, є індекс Герфіндаля-Гіршмана (HHI), який визначається як сума квадратів часток обсягів діяльності страховиків у загальному обсязі діяльності всіх страховиків на ринку. За таким самим принципом визначатимемо індекс Герфіндаля-Гіршмана за чистими преміями ($HHI_{\text{чп}}$), валовими преміями ($HHI_{\text{влп}}$), чистим доходом ($HHI_{\text{чд}}$) та за активами (HHI_A).

Розраховані таким чином показники становлять основу нашого подальшого дослідження.

2. Страховий ринок України в розрізі основних показників.

Чистий дохід і чисті страхові премії. Динаміку обсягів ЧП і ЧД показано на рис. 1а. Аналіз поведінки показників ВП і ЧП виявив значну кореляцію між означеними величинами. У 2004 р. показник ЧП має локальний максимум. Абсолютний максимум ЧП спостерігався у 2008 році.

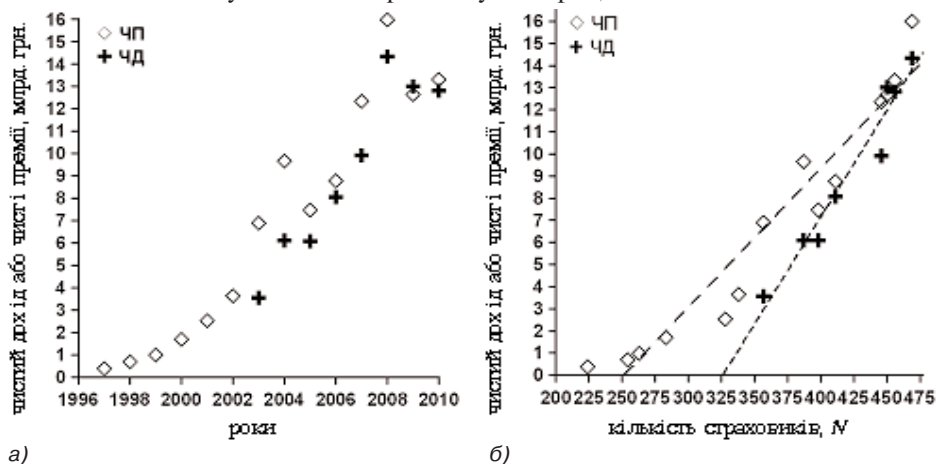

Рис. 1. Взаємозв'язок між обсягами доходів, премій і кількістю страховиків на ринку України, побудовано за розрахованими даними згідно з [1; 2; 7; 9]

Гіпотеза 1. Чим більшою є кількість страховиків на ринку, тим більшим є обсяг доходів і премій, що збирають на ринку страхування. Перевірка такого апріорного твердження доводить його справедливості (рис. 1б). Лінійна кореляційна модель демонструє функціональну залежність між чистими страховими преміями і кількістю страховиків на ринку, яку можна записати у вигляді: $\text{ЧП} = 0,063 \times N - 15,76$ млрд. грн. із середніми значеннями $N = 361$ і $\text{ЧП} = 6,93$ млрд. грн. Регресійний аналіз чистого доходу дає рівняння: $\text{ЧД} = 0,097 \times N - 31,51$ млрд. грн. із середніми значеннями величин $N = 422$ і $\text{ЧП} = 9,24$ млрд. грн.

Ємність. Динаміка ємності страхового ринку України за останнє десятиліття характеризується поступовим зростанням з 1996 р. і суттєвим уповільненням після 2005 року. Пік ємності страхового ринку $\eta_{\text{влп}}$ і $\eta_{\text{чп}}$ припадає на 2004 р., після чого спостерігається поступовий спад (рис. 2). Мінімальні значення спостерігаються після 2004 р. в 2010 році. Зміна поведінки названих величин після 2004 р. свідчить про те, що на страховому ринку змінилися умови й правила, внаслідок чого спостерігалася тенденція до зменшення важливості

страхових послуг в економіці країни. Аналіз динаміки ВВП країни за період з 1996 р. по 2010 р. не виявив особливих точок, ВВП щорічно збільшувався з 81,5 млрд. грн. у 1996 р. до 267,3 млрд. грн. у 2003 р. та до 1094,6 млрд. грн. у 2010 році.

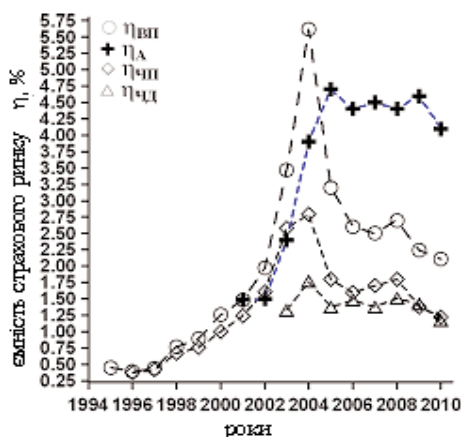

Рис. 2. Динаміка ємності страхового ринку України за останні роки, побудовано за розрахованими даними згідно з [1; 2; 7; 9]

Гіпотеза 2. Чим більшою є кількість страховиків на ринку, тим вищою має бути ємність страхового ринку. Таке припущення базується на тому, що «природно» було б очікувати. З отриманих результатів можна виокремити два випадки: 1) прямий причинно-наслідковий зв'язок між ємністю страхового ринку $\eta_{\text{ЧП}}$, $\eta_{\text{А}}$ і кількістю страховиків N ; 2) обернений причинно-наслідковий зв'язок між ємністю страхового ринку $\eta_{\text{ЧД}}$ і кількістю страховиків N .

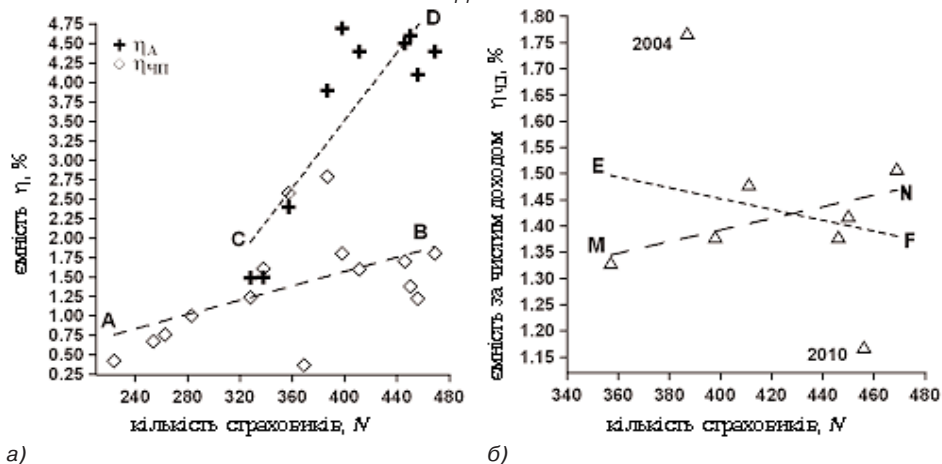

Рис. 3. Залежність ємності страхового ринку від кількості страховиків за роками, побудовано за розрахованими даними згідно з [1; 2; 7; 9]

Дія прямого причинно-наслідкового зв'язку між $\eta_{\text{ЧП}}$, $\eta_{\text{А}}$ і N така: чим більшою є кількість страховиків, тим вища ємність і навпаки (AB і CD на рис. 3а). Тому збільшення N приводить до зростання ролі страхування.

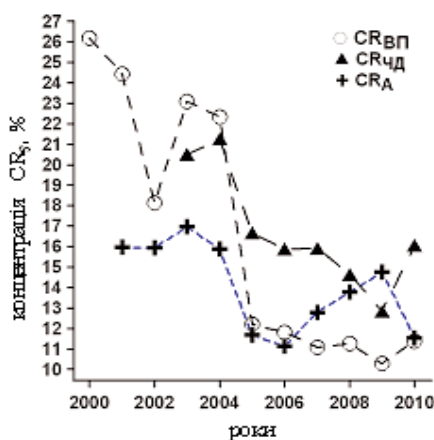
Обернений причинно-наслідковий зв'язок спостерігається для $\eta_{\text{чд}}$ і N (EF на рис. 3б) внаслідок існування суттєвих відхилень у 2004 і 2010 роках. Цікаво, що якщо виокремити названі дві точки у 2004 р. і 2010 р., то буде спостерігатися прямий причинно-наслідковий зв'язок між $\eta_{\text{чд}}$ і N теж (MN на рис. 3б).

Таблиця 1. Рівняння кореляційно-регресійної залежності ємності страхового ринку від кількості страховиків, авторська розробка

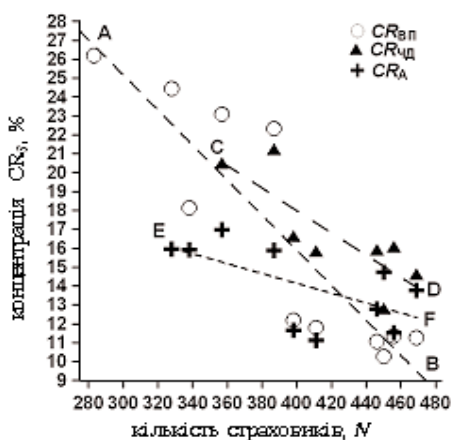
Ємність страхового ринку, %	Рівняння залежності	Позначення лінії на рис. 3	Середні значення параметрів на інтервалі рівняння
$\eta_{\text{чп}}$	$\eta_{\text{чп}} = 0,005N - 0,27$	AB на рис. 3а	$\eta_A = 1,4; N = 362$
η_A	$\eta_A = 0,022N - 5,18$	CD на рис. 3а	$\eta_A = 3,6; N = 404$
$\eta_{\text{чд}}$	$\eta_{\text{чд}} = -0,001N + 1,87$	EF на рис. 3б	$\eta_A = 1,43; N = 422$
	$\eta_{\text{чд}} = 0,001N + 0,95$	MN на рис. 3б (без 2004 р. і 2010 р.)	$\eta_A = 1,42; N = 422$

Виявлена кореляція показує, що вплив кількості страховиків є більш суттєвим для ємності ринку за активами ($\eta_A \sim 0,022 \times N$), ніж за чистими преміями ($\eta_{\text{чп}} \sim 0,005 \times N$). Найменший вплив кількості страховиків спостерігається для ємності страхового ринку за чистим доходом.

Концентрація. Перейдемо до вивчення взаємозв'язку між ступенем монополізації страхового ринку і кількістю гравців на ринку. Аналіз динаміки концентрації показує, що в середньому, починаючи з 2000 р., спостерігається поступове зменшення значення CR_3 (рис. 4а). В останні п'ять років спостерігався ріст концентрації за активами CR_A , однак ця тенденція змінилася у 2009 році. Така поведінка показує поступове становлення ринку страхових послуг, функціонування за ринковими правилами і зростання конкуренції. Водночас, стан страхового ринку є поки що не стабілізованим, що підтверджується відсутністю певного характерного середнього значення концентрації.

а)

б)

Рис. 4. (а) концентрація CR_3 страховиків на ринку за останнє десятиліття; (б) взаємозв'язок концентрації CR_3 і кількості страховиків, побудовано за розрахованими даними табл. 2

Гіпотеза 3. *Чим більшою є кількість страховиків на ринку, тим меншою є концентрація CR_3 , тобто тим меншу частку займають на ринку перші найбільші страховики.*

Таке апіорне бачення спирається на теоретичну оцінку, згідно з якою для рівномірно розподіленого ринку між N гравцями частка кожного повинна бути рівною $CR_1 = 100 / N$. За таких умов концентрація перших трьох повинна бути $CR_3 = 300 / N$. Для українського страхового ринку $N = 450$, тому отримаємо теоретичне значення $CR_3 = 0,67\%$. На рис. 4 можна побачити, що таке значення поки що не досягнуто.

Регресійний аналіз для концентрації CR_3 підтвердив гіпотезу 3 (рис. 4б) і детально показаний у табл. 2 для різних випадків.

Таблиця 2. Рівняння регресійної залежності концентрації CR_3 від кількості страховиків на ринку, авторська розробка

Концентрація $CR_3, \%$	Рівняння залежності	Позначення лінії на рис. 4	Середні значення параметрів на інтервалі рівняння
$CR_{\text{ВП}}$	$CR_{\text{ВП}} = -0,093N + 53,01$	AB на рис. 4б	$CR_{\text{ВП}} = 16,56; N = 393$
$CR_{\text{ЧД}}$	$CR_{\text{ЧД}} = -0,059N + 41,60$	CD на рис. 4б	$CR_{\text{ЧД}} = 16,72; N = 422$
CR_A	$CR_A = -0,026N + 24,57$	EF на рис. 4б	$CR_A = 14,04; N = 404$

За даними табл. 2, найбільш суттєвий вплив кількості страховиків виявляється для концентрації за валовими преміями ($CR_{\text{ВП}} \sim 0,093 \times N$), найменший — за активами ($CR_A \sim 0,026 \times N$).

Таким чином, зростання кількості страховиків зменшує різницю між найбільшими і найменшими страховиками й спрямовує ринок до більш рівномірного розподілу за преміями, доходами й активами.

Індекс Герфіндаля-Гіршмана. Найбільш інформативним показником щодо рівня конкуренції на страховому ринку є індекс Герфіндаля-Гіршмана, еволюція якого показує, що в середньому за останнє десятиліття показник HNI зменшується, а конкуренція на вітчизняному страховому ринку зростає (рис. 5а). Індекс $HNI_{\text{ЧД}}$ мав тенденцію до зростання у 2004 і 2010 роках.

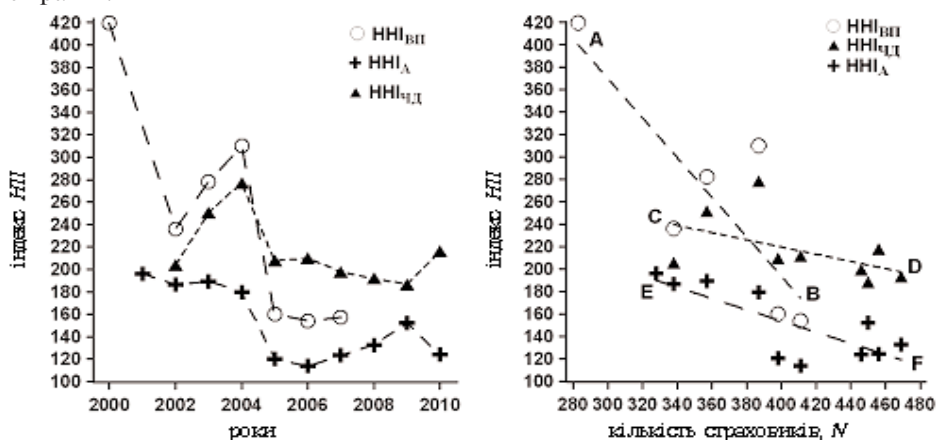
Гіпотеза 4. *Чим більшою є кількість страховиків на ринку, тим меншим є значення індексу Герфіндаля-Гіршмана, а отже, тим менш монополізованим є ринок страхування.*

Перевірка гіпотези 4 доводить, що на індекс Герфіндаля-Гіршмана (HNI) суттєво впливає кількість страховиків (рис. 5б). Регресійний аналіз показує чітку кореляцію: чим більшою є кількість страховиків, тим меншим є значення індексу HNI (табл. 3).

Як видно з табл. 3, найбільший вплив кількості страховиків спостерігається для індексу за валовими преміями $HNI_{\text{ВП}}$, найменша кореляція — у випадку індексу за чистим доходом $HNI_{\text{ЧД}}$.

Згідно з теорією, для рівномірного розподілу ринку, коли страховики мають однакову частку на ринку, індекс Герфіндаля-Гіршмана стає функціонально залежним і може бути розрахований за формулою $HNI = 10000 / N$ [15]. Враховуючи зміст показника Герфіндаля-Гіршмана й отримані результати щодо кількості страховиків, можна дійти висновку, що для вітчизняного страхового

ринку пряме зменшення кількості страховиків без зміни ринкових умов у страховій галузі призведе до погіршення конкуренції на страховому ринку України.

а) **Рис. 5. (а) зміна індексу НІІ для страхового ринку України за останнє десятиліття; (б) взаємозв'язок індексу Герфіндаля-Гіршмана і кількості страховиків, побудовано за розрахованими даними табл. 3**

Таблиця 3. Рівняння регресійної залежності індексу Герфіндаля-Гіршмана від кількості страховиків

Індекс, НІІ	Рівняння залежності	Позначення лінії на рис. 5	Середні значення параметрів на інтервалі рівняння
$NII_{ВП}$	$NII_{ВП} = -1,765N + 899,9$	AB на рис. 5б	$NII_{ВП} = 260,3; N = 362$
$NII_{ЧД}$	$NII_{ЧД} = -0,321N + 348,29$	CD на рис. 5б	$NII_{ЧД} = 215,7; N = 412,4$
$NII_{А}$	$NII_{А} = -0,502N + 354,45$	EF на рис. 5б	$NII_{А} = 151,8; N = 404$

Саме тому не можна погодитися з твердженням щодо необхідності зменшення кількості страховиків на ринку. Якщо такі дії здійснювати у рамках заходів державного регулювання, наслідки можуть виявитися негативними. Це особливо актуально у тих випадках, коли зменшення кількості страховиків не буде пов'язано зі збільшенням охоплення ринку страховиками, які залишилися. Водночас, заслуговує на увагу той факт, що критерій ефективності діяльності страхового ринку може бути іншим. Наприклад, можна дослідити, як впливає кількість страховиків і конкуренція на обсяги інвестицій в економіку країни й рівень доходності таких інвестицій. У такому випадку може виявитися, що зменшення кількості страховиків з одночасним зростанням капіталізації страховиків може дати позитивний ефект для економіки країни. Відповідне дослідження потребує окремого розгляду.

Висновки. Дослідження показало, що чим більшою є кількість діючих страховиків, тим більшим є обсяг доходів і премій, які збирають на ринку страхування. Ємність страхового ринку в цілому показує прямий причинно-наслідковий зв'язок із кількістю страховиків. Динаміка ємності страхового ринку України за останнє десятиліття характеризується спочатку зростанням, суттєвим уповільненням змін і поступовим зменшенням в останні п'ять років. Концентрація найбільших страховиків відрізняється від значення для рівно-

мірного розподілу і виявляється у такій залежності: збільшення кількості страховиків призводить до зменшення концентрації. За останнє десятиліття індекс Герфіндаля-Гіршмана зменшується, а конкуренція на вітчизняному страховому ринку зростає. За результатами регресійного аналізу виявлено, що чим більше страховиків на ринку, тим меншим є значення індексу Герфіндаля-Гіршмана і більшою конкуренція.

1. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розкриття інформації про діяльність страховиків: Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 13.09.2007 №8000 // zakon1.rada.gov.ua.

2. Про внесення змін та доповнень до Порядку складання звітних даних страховиків: Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 15.09.2005 №4619 // zakon1.rada.gov.ua.

3. *Базилевич В.Д.* Страховий ринок України. — К.: Знання, КОО, 1998. — 374 с.

4. *Балук Н.Р.* Моделі формування поведінки споживачів страхових послуг: Дис... канд. екон. наук: 08.00.08 — гроші, фінанси і кредит. — К., 2008. — 210 с.

5. *Бігдаш В.Д.* Напрямки розвитку конкурентоспроможності вітчизняних страхових компаній. // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування: Збірник наук. праць.— Секція: Економіка.— 2009.— Вип. 3, Ч. 1.— С. 33–41.

6. *Гинзбург А.И.* Страхование: Учеб. пособие. — СПб: Питер, 2002. — 176 с.

7. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України // www.dfp.gov.ua.

8. *Єрмошенко А.М., Єрмошенко Л.В.* Технологія аналізу конкурентної боротьби на страховому ринку // Вісник Української академії банківської справи.— 2006.— №2. — С. 48–55.

9. Міністерство фінансів України // www.minfin.gov.ua.

10. Страхование: принципы и практика / Состав. Д. Бланд; Пер. с англ. — М.: Финансы и статистика, 2000. — 416 с.

11. Страхование: Учебник / Под ред. проф. В.В. Шахова. — М.: Анкил, 2002. — 480 с.

12. Страхування: Підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред. С.С. Осадець. — Вид. 2-ге, перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2002. — 599 с.

13. *Филонюк А.Ф., Залетов А.Н.* Страховая индустрия Украины. — К.: БИЗОН, 2008. — 448 с.

14. *Фурман В.М.* Страхування: теоретичні засади та стратегія розвитку. — К.: КНЕУ, 2005. — 296 с.

15. *Шірінян Л., Шірінян А.* Конкурентоспроможність страхового ринку України в сучасних умовах // Економіка України.— 2011.— №7. — С. 37–48.

16. *Шумелда Я.* Особливості конкуренції на страховому ринку України // Страхова справа.— 2007.— №2.— С. 4–7.

17. Экономика страхования и перестрахования / Под ред. К.Е. Турбиной. — М.: Анкил, 1996. — 218 с.

Стаття надійшла до редакції 5.08.2011.